

המכון לאחריות אזרחית

מדד מחיה בכבוד

נובמבר 2013

תקציר וטבלת החישוב

חוקרת ראשית: ד"ר עירית קינן

עוזר מחקר: אדם חפץ

יועצת סטטיסטית: יפית אלפנדרי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

איסוף נתונים: מכון אליקסיר, מחקר, הדרכה וייעוץ, בהנהלת ד"ר דורית בן-ברוך

ראיונות: יורם מלמד, מכון אליקסיר

חישובים סטטיסטיים: יוליה גומוש

תמצית הנתונים:

13,717 ₪ הכנסה נטו בחודש - מחיה בכבוד לשני מבוגרים ושלושה ילדים

- שלישי מהמועסקים בישראל משתכרים עד גובה שכר מינימום. משמעות: שני מפרנסים בשכר מינימום אינם יכולים לספק מחיה בכבוד
- מחצית מהמועסקים בישראל משתכרים פחות מ 6,500 ₪ בחודש. משמעות: שני מפרנסים בשכר של 6,500 ₪ בחודש אינם יכולים לספק מחיה בכבוד
- קו העוני הרשמי של לשנת 2012 למשפחה בת 5 נפשות הוא 7,500 ₪. משמעות: קו העוני הרשמי איננו משקף את מציאות המצוקה בישראל.
- המדד הנוכחי מעודכן למחירי אוקטובר 2013, ומהווה המשך לפרסום ראשון של המדד מאפריל 2013. המדד מתייחס למשפחה בת חמש נפשות עם ילדים עד גיל 18, בממוצע ארצי.
- המדד ימשיך לעקוב אחר שינויים שיחולו בו בעקבות שינויים במחירים ובמדיניות הממשלה
- בהמשך יפורסמו מדדים אזוריים שישקפו את הפרשי העלויות בין האזורים השונים

המכון לאחריות אזרחית

מבוא

ברוח מחאת המעמד הבינוני, ביקש שר האוצר יאיר לפיד מפקידיו לחשוב כיצד ניתן לסייע לריקי כהן מחדרה שהיא ובעלה משתכרים יחד קצת יותר מ-20,000 ₪ בחודש, שיש להם דירה והם נוסעים פעם בשנתיים לחו"ל, אבל אין להם סיכוי לעזור לילדיהם לקנות דירה.

התגובות לדבריו היו חלוקות. בין המבקרים, נשמעה בעיקר הטענה שרוב אזרחי המדינה אינם מגיעים לשכר כזה, אינם יכולים לנסוע פעם בשנתיים לחו"ל, ואף אינם יכולים לרכוש דירה לעצמם, שלא לדבר על סיוע לילדים. ואכן, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2011, עשירונים חמש-שש (מעמד ביניים קלאסי) נעים בין הכנסה ממוצעת של 10,000 ש"ח נטו (עשירון 5) לבין הכנסה ממוצעת של 12,000 נטו (עשירון 6)¹. יתירה מכך, כמחצית מהמועסקים בארץ משתכרים פחות מ-6541 ₪². נתונים אלה מחזקים את דו"ח העוני של הביטוח הלאומי מנובמבר 2012, שניפץ את הטענה, שאנשים עובדים נחלצים ממעגל העוני. על פי נתוני הדו"ח 64% מבין המשפחות העניות בגיל העבודה הן משפחות עובדות, ולמרות זאת הן חיות מתחת לקו העוני הרשמי (דו"ח העוני הרשמי של הביטוח הלאומי, נובמבר 2012)³. על פי הדו"ח, בשנת 2011 חיו מתחת לקו העוני 442,200 משפחות, שבהן 1,838,600 נפשות, 860,900 מהן ילדים.

מדד מחיה בכבוד, שאנו מציגים אותו כאן לראשונה, מראה שהמצוקה מקיפה מספר משפחות גדול בהרבה ממספרן של אלה המוגדרות כעניות על ידי המדינה. למדד יש השלכות הן על גובה קו העוני והן על הערכת מציאות החיים של מעמד הביניים בישראל.

¹ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, http://www.cbs.gov.il/publications13/1517/pdf/t02_01.pdf

² על פי נתוני הלמ"ס מיום 5.11.13. נדלה מאתר הלמ"ס ביום 20.11.13

http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201323305

³ http://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2011.pdf

המכון לאחריות אזרחית

ההבדל בין קו העוני לבין מדד מחיה בכבוד

קו העוני הרשמי נקבע באופן שרירותי, והוא איננו בוחן כלל את מהות החיים שמתאפשרים למי שמוגדר כעני. אדם מוגדר עני כאשר ההכנסה הפנויה שלו (כלומר, לאחר ניכוי מיסים) נמוכה ממחצית החציון של ההכנסה הפנויה בישראל. צורת מדידה זו איננה לוקחת בחשבון את עלותם של **הצרכים בפועל** לקיומה של משפחה. ומה תועלת תצמח לו לאדם מכך שהכנסתו הפנויה נמצאת מעל אותו קו יחסי שרירותי שנקבע כקו העוני, אם יוקר המחיה איננו מאפשר להכנסה זו לספק את צרכיה הבסיסיים של משפחתו?

מדד מחיה בכבוד, לעומת זאת, נקבע על פי בחינת הצרכים בפועל ונקודת המוצא שלו היא הערכת המינימום הכספי הנדרש כדי לספקם.

מדוע דרוש מדד מחיה בכבוד?

לכאורה, אין צורך בשתי הגדרות שונות: עוני ומחיה בכבוד. הצורך נובע מצורת החישוב של קו העוני, שאיננה בוחנת את הצרכים הממשיים של בני האדם החיים בעוני, ולכן גם איננה עונה עליהם⁴. עובדה זו באה לידי ביטוי חריף בשנת 2003, עם החלטתו של שר האוצר דאז, בנימין נתניהו, לקצץ את קצבאות הבטחת ההכנסה בכ-30%, ללא התייחסות למשמעות הקיצוץ למקבלי הקצבאות. תגובתו של בג"צ לעתירה בנושא זה שהוגשה על-ידי האגודה לזכויות האזרח, עמותת מחויבות לצדק חברתי ומספר אזרחים, העלתה את הצורך בהגדרת המונח 'מחיה בכבוד' ובכמותו לעלויות כספיות. טענת העותרים הייתה שהמהלך פוגע בזכותם החוקתית של מקבלי הגמלאות למחיה בכבוד. בית המשפט הכיר בכך שהזכות למחיה בכבוד אכן קיימת ומעוגנת בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו, אך ברוב של שישה שופטים נגד אחד (השופט אדמונד לוי) דחה את העתירה בטענה כי לא הונחה במקרה הנדון "תשתית ראייתית" המוכיחה כי הקיצוץ יביא את מקבלי הקצבאות למחסור קיומי חמור, ובכך לפגיעה בזכותם לכבוד. מכיוון שהמדינה סירבה לבקשת בית המשפט העליון (השופט דליה דורנר, השופטת אסתר חיות והשופט סלים ג'ובראן) להבהיר מהם התבחינים שעל פיהם היא קובעת את גובה קצבת הבטחת ההכנסה, נותר הצורך בהגדרת המונח 'מחיה בכבוד' תלוי באוויר, וחובת ההוכחה הוטלה למעשה על העותרים.

⁴ פרופ' ג'וני גל, ראיון מיום 26.11.2012. מראיין: יורם מלמד.

המכון לאחריות אזרחית

בשנים האחרונות נשמעים בביטוח הלאומי קולות ברורים שתומכים בגישתו של השופט לוי, וטוענים שיש צורך ביצירת "מדד עוני רב-ממדי, שמתחשב בשיקולים רבים ככל האפשר שמשפיעים על מצב הרווחה של משק הבית"⁵. גישה זו תואמת כאמור את גישתם של מומחים רבים, שמסכימים על כך שהגדרת קו העוני באופן יחסי כמחצית מחציון ההכנסה הפנויה, איננה משקפת את הצרכים למחיה בכבוד.

בו בזמן, כפי שעלה במחאה החברתית של קיץ 2011, ובזמן מערכת הבחירות האחרונה, מעמד הביניים בישראל מרגיש גם הוא שאיננו מצליח לחיות בכבוד. דבריו של שר האוצר יאיר לפיד משקפים היטב את התחושה הזאת. יחד עם זאת, תחושתו של מעמד הביניים משקפת גם את אחד האתגרים שניצבים לפתחה של כל הגדרה של "מחיה בכבוד". זהו האתגר של האבחנה בין צרכים חיוניים לקיום של משפחות ויחידים בישראל 2013 לבין מה שנחשב כמותרות, ומהי הדרך הנכונה להכריע בכך.

כדי להתמודד עם שאלות אלה, דרוש דיון ציבורי מבוסס נתונים על ההגדרה של מחיה בכבוד וביחס לעלויות הנגזרות ממנה.

הצורך במדד מחיה בכבוד בא לידי ביטוי גם בקריאות גוברות בעשור האחרון לטיפול בפער בין המדדים המקרו-כלכליים בכלל, וקו העוני בפרט, לבין צרכיהם ומצוקותיהם של חלקים נרחבים באוכלוסייה. דוגמא בולטת היא 'מדד החיים הטובים יותר' (Better Life Index) של ה-OECD שנוצר בעקבות ועדת שטיגליץ-סן-פיטוסי שהקים נשיא צרפת, ניקולא סרקוזי, כדי לבחון כיצד ניתן למדוד את איכות החיים של האוכלוסייה בצורה רב-ממדית⁶. הקריאות לעדכון המדדים הכלכליים נובעות מכך שרוב המדדים הרשמיים בעולם, שעליהם מבוססת המדיניות הכלכלית, בוחנים את המציאות הכלכלית אך ורק דרך מושגים כגון צמיחה, גרעון, וכד', לעתים קרובות על חשבון יעדים חשובים לא פחות, כגון איכות התעסוקה ורמת השירותים החברתיים, ובעיקר תוך התעלמות מהשפעתם של חוסר השוויון והפערים הגדולים בחברה על חוסנה של

⁵ דניאל גוטליב ואלכסנדר פרומן, מדידת עוני לפי סל צריכה הולם בישראל, 1999-2007, מחקרים לדין 104, הביטוח הלאומי, מארס 2011, www.btl.go.il להלן: גוטליב ופרומן 2011.

⁶ Stiglitz J. A. Sen, A. K. & Fitoussi, J. P. (2009). *Report by the commission on the Measurement of economic performance and social progress*

http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

שטיגליץ וסן הם חתני פרס נובל לכלכלה. פיטוסי הוא פרופ' לכלכלה, חבר במועצה לניתוח כלכלי של ראש ממשלת צרפת ובוועדה הכלכלית הלאומית, וחבר בוועדות כלכליות שונות של הפרלמנט האירופי.

המכון לאחריות אזרחית

הכלכלה. תפיסה זו משפיעה גם על הכוונתה של מדידת העוני להצגה סטטיסטית של מספר האנשים החיים בעוני, תוך התעלמות מצרכיהם בפועל ומשמעות החיים במחסור.

מחיה בכבוד מהי?

המושג 'מחיה בכבוד' זכה להכרה בינלאומית רחבה, אולם משמעותו טרם הוגדרה באופן מוסכם, וההתייחסות אליו מעורפלת. בישראל היא נדונה עד כה מעט, בעיקר באקדמיה, ובפסקי בית המשפט העליון בשבתו כבג"צ. שופטי בג"צ השמיעו שתי דעות מנוגדות, אך גם הן נשמעו במרומז. למעשה, בית המשפט לא קבע עמדה ברורה לגבי משמעות המונח והשלכותיו הכספיות: נשיא ביהמ"ש העליון דאז אהרון ברק ייצג את "גישת המחסור הקיומי" (שכוללת רק את הזכות למזון, ביגוד, קורת גג ושירותי בריאות בסיסיים), ואילו השופט אדמונד לוי, הציג דרישה מהמדינה לדאוג לתנאי מחייה נאותים, ולזכויות חברתיות רחבות יותר, כך שיתאפשר בסיס לתפקוד חברתי סביר.⁷

בשונה מביהמ"ש בארץ, בית המשפט לחוקה בגרמניה אימץ בשנת 2010 הגדרה רחבה של קיום בכבוד, אשר מזכירה ברוחה את דבריו של השופט אדמונד לוי, ושמה במרכז את תפקודו החברתי של האדם כחלק מהחברה. בית המשפט הגרמני חייב את המדינה ליצור תהליך שקוף של קביעת גובה גמלאות הקיום, וקבע כי מטרתה של הזכות הבסיסית לקיום מינימלי בכבוד, היא להבטיח לאנשים החיים בעוני תנאים חומריים הדרושים לקיומם הפיזי וגם את התנאים הדרושים להשתתפות מינימלית בחיים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים.⁸

הצעתם של גוטליב ופרומן (2011) מהביטוח הלאומי, משקפת עמדת ביניים בין גישת המחסור הקיומי לבין הגישה של בית המשפט לחוקה בגרמניה, אך יש לזכור שהצעתם זו באה להציע גישה חדשה למדידת עוני, ואיננה מתיימרת לפתור את סוגית המחיה בכבוד. בראיון שערכנו במהלך המחקר עם ד"ר דניאל גוטליב, סמנכ"ל מחקר של הביטוח הלאומי, הגדיר גוטליב את המושג מחיה בכבוד כמונח יחסי לחברה בה חי האדם, אשר משקף את כל תחומי הפעילות החברתית, הכלכלית והאחרת של בני האדם. לתפיסתו, עצם המילה "כבוד" משקפת

⁷ חסקל, אייל ודגני, יואב. 2006. מהותה של הזכות לקיום בכבוד בישראל כזכות לקיום בתנאים מינימאליים או אולי כזכות לקיום בתנאי מחיה נאותים?, הארת דין, ג (2); מאוטנר, מנחם. 2008. משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת. תל אביב: עם עובד.

⁸ בניש, אבישי. 2010. בג"ץ ומחיה בכבוד: אפשר גם אחרת. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

המכון לאחריות אזרחית

צורך חיים שהוא מעל לרמה המינימאלית הנדרשת לצורך הקיומי הבסיסי.⁹ דברים אלה מהדהדים את דבריו של הפילוסוף נתן רוטנשטרייך כבר בשנת 1964: "האדם אחראי לחברה אולם החברה אחראית גם לאדם, לבל יחיה בעולם רק כיצור ביולוגי או פיסי, לבל יתרגם את העולם לשפת המישורים האלמנטאריים של קיומו".¹⁰ דברים נכוחים, שמבקשים להבהיר שיש להכיר בזכותו של כל אדם לקיים חיים שהם מעבר להישרדות פיזית.

הגדרה תיאורטית למחיה בכבוד:

ההגדרה פותחה על ידינו על בסיס מחקרים מהארץ ומהעולם בתחום הפילוסופיה, החברה, המשפט, תפיסות כלכליות-חברתיות ומידע על מדדים דומים בעולם, ראינות עם 16 מומחים בעלי שם בתחומי הרווחה, משפט, בריאות, כלכלה, סטטיסטיקה, תרבות, ועשייה חברתית¹¹, ועל בסיס 10 קבוצות מיקוד שערכנו במקומות שונים בארץ, ובהן נבחנו תנאי חייהן של משפחות החיות בעוני, ונלמדו מרכיבי התקציב המשפחתי שלהן, הדברים עליהם הן נאלצות לוותר, והאיומים שאיתם הן מתמודדות ביומיום.

מאחורי מגוון המקורות עומדת תפיסה, המוסכמת על המומחים ועל המחקרים, שמחיה בכבוד איננה עניין כלכלי בלבד, אלא יש לה מקורות פילוסופיים, הומניסטיים ומשפטיים; וכמו כן, שהגדרתה וחישוב המדד העולה ממנה, מחייבת שילוב בין צרכים מוחלטים לבין צרכים יחסיים, וכי יש לבחון אותה הן באופן אובייקטיבי (כמו למשל מזון) והן באופן סובייקטיבי (כמו למשל צרכים משתנים בתחום התרבות, הפנאי וכיו"ב). יתירה מכך, כפי שאמרה אחת המומחיות בראיון: "ברגע שהרבה אנשים מרגישים משהו מבחינה סובייקטיבית, זה הופך להיות אובייקטיבי".¹² תפיסה זו מקובלת כיום במחקר בעולם כולו, ושיתופן של קבוצות אוכלוסייה מגוונות בקביעת מדיניות בסוגיות אקוטיות לחייהן מהווה לכן לא רק חובה דמוקרטית אלא גם צורך מתודולוגי מעשי, על מנת להבטיח את האפקטיביות של המדיניות הממשלתית הנבחרת.

נקודת המוצא שלנו, המוסכמת על רוב רובם של המומחים שראינו, היא ההכרה בכך

⁹ ראיון, 4.12.2012, מראיון: יורם מלמד.

¹⁰ רוטנשטרייך, נתן. 1964. סוגיות בחינוך: בשני שערים. ירושלים: בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך והתרבות. פרופ' רוטנשטרייך היה חתן פרס ישראל בתחום הפילוסופיה לשנת 1963.

¹¹ רשימת המומחים מופיעה בנספח ב'.

¹² גב' ח'אולה ריחני, מנכ"לית העמותה להעצמה כלכלית לנשים, ראיון מיום 3 בינואר 2013. מראיון: אדם חפץ.

המכון לאחריות אזרחית

שהאדם הוא יצור חברתי, ויש להכיר בזכותו לא להיות מודר ונטוש בחברה בה הוא חי. רוב המומחים אף הדגישו במיוחד את חשיבותו של השילוב החברתי בהגדרה. במילים אחרות, מחיה בכבוד מצריכה תנאים שיאפשרו השתלבות חברתית ותרבותית ואף צמיחה אישית ובניית עתיד, ועל אחת כמה וכמה יצירת סיכוי לדור הבא להיחלץ ממעגל העוני. דברים אלה מחייבים למשל נגישות הולמת לחינוך ולתרבות, כולל שיעורי עזר וחוגי העשרה שיאפשרו מוביליות חברתית ויקטינו את פערי השוויון בהזדמנויות בין מי שנולד לרקע כלכלי חלש לבין מי ששפר עליו מזלו והוא נולד לרקע כלכלי מבוסס.

כך גם, הזכאות לחיים שהם למעלה מהישרדות, מחייבת גם נגישות לבריאות מעבר לשירותים הבסיסיים ביותר ולרפואת חירום. כל אדם זכאי לרפואה מונעת, לרפואת שיניים ולרפואת הנפש. ועוד, גישת היכולות שפיתח חתן פרס נובל לכלכלה אמרטיה סן קובעת, שזכויות יכולות להיחשב כשמורות לאדם, רק אם יש לו יכולת ריאלית לממשן. כך, למשל, הזכות לתעסוקה, ובמילים אחרות הזכות להשתתפות מינימאלית בחיים הכלכליים (והחברתיים), מחייבת הכרה בהוצאות יציאה לעבודה כגון מעונות יום, צהרונים וכד'. באותו אופן הזכות להשתתף בקביעת גורלך כאזרחית במדינה דמוקרטית (ובמילים אחרות, הזכות להשתתפות מינימאלית בחיים החברתיים והפוליטיים), מחייבת נגישות לעיתונות, אינטרנט, התארגנויות קהילתיות וכד'.

על בסיס כל האמור הגדרנו מחיה בכבוד כלהלן¹³:

מחיה בכבוד היא זכות יסוד של הפרט הכוללת את: התנאים הדרושים לקיום פיזי נאות, לפיתוח אופק אישי ולנגישות בסיסית לחיים החברתיים, הכלכליים, התרבותיים והפוליטיים; וזאת, באופן יחסי למקובל בחברה בה חי האדם.

חישוב המדד: מתודולוגיה

אנו מפרסמים כעת את חלקו הראשון של המדד, בחישוב ממוצע ארצי, שבו נוקט גם הביטוח הלאומי בחישוב קו העוני, ולטיפוס משפחה בת 5 נפשות, מתוכם שלושה ילדים עד גיל 18. כלומר: לא נלקחו בחשבון עלויות של השכלה גבוהה לילדים, וגם לא עלויות אחרות

¹³ ניתוח והסבר מפורטים של הרקע התיאורטי שעליו נבנתה ההגדרה מופיעים במאמר המלא שיפורסם בקרוב.

המכון לאחריות אזרחית

שכרוכות בסיוע לילדים בוגרים. בהמשך, נפרסם מדדים לטיפוסי משפחות נוספים שיכללו הבדלים בעלויות המחיה בין אזורי מגורים שונים. וכמו כן נמשיך לעקוב אחר השינויים הנובעים משינויים במדיניות הממשלה.

הערה לגבי חישוב עלויות הדיור: הדיור באזור המרכז ובערים הגדולות יקר יותר מאשר בפריפריה. מצד שני, גובה השכר בפריפריה נמוך מגובה השכר במרכז. הסכום הנקוב לדיור ולארנונה בטבלת החישוב של המדד בממוצע ארצי נמוך יותר מאשר ממוצע עלות הדיור באזור המרכז. משפחה שתוצאה להשתלב במשרות מכניסות יותר, תאלץ לגור במרכז ו/או לנסוע למרכז. בשני המקרים סך עלויות המחיה שלה יגדל בדיור ובהוצאות יציאה לעבודה. השוני בעלויות אלה יבוא לידי ביטוי במדד האזורי שנפרסם בהמשך.

המשפחה שאליה מתייחס חלק זה של המדד היא משפחה שבראשה שני מפרנסים

בשכר מינימום. בחירה זו נעשתה מהסיבות הבאות:

1. מבחינה סטטיסטית, רוב המשפחות שבהן 5 נפשות מתפרנסות מעבודה שכירה (222,600¹⁴), לעומת 19,400 בלבד, שבראשן אדם שאינו עובד¹⁵).
2. כאשר שני ההורים עובדים, יש לקחת בחשבון עלויות יציאה לעבודה (יש צורך בטיפול בילדים עד השעה חמש אחר הצהרים לפחות, שכן שני בני הזוג נעדרים מהבית בשעות אלה לפחות; וכמו כן יש לקחת בחשבון הוצאות על תחבורה ציבורית למעונות/צהרונים וחזרה).
3. חלק מתחשיבי המדד לוקחים בחשבון הנחות שמקבלת משפחה שהכנסתן נמוכה. זאת במקרים שבהם ההכנסה ברוטו של שני מפרנסים בשכר מינימום מזכה בהנחה. למרבה הצער, ההנחות בארנונה, למשל, אינן חלות על טיפוס המשפחה שבו שני מפרנסים בשכר מינימום אשר להם שלושה ילדים. שכן, על פי הנחיות משרד הפנים לשנים 2012-2013, הגובה המרבי של הכנסה ברוטו של משפחה אשר מזכה בהנחה מארנונה עומד על 8145 ₪ בחודש¹⁶, ואילו השכר ברוטו של שני מפרנסים בשכר מינימום עומד על 8,600 ₪. לכן, הארנונה במדד

¹⁴ הכנסה חודשית במשקי בית שבראשם שכיר, לפי מספר נפשות, 2010,

<http://www.cbs.gov.il/publications12/1479/pdf/t10.pdf>

¹⁵ <http://www.cbs.gov.il/www/publications12/1479/pdf/> הכנסה חודשית במשקי בית שבראשם אדם שאינו

עובד, לפי מספר נפשות, 2010

¹⁶ טבלת מבחן הכנסה, תקנות הסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה) (תיקון), נתשע"ג – 2013. נדלה ביום 31.10.2013

מאתר משרד הפנים: http://www.moin.gov.il/SubjectDocuments/7069_3.pdf

המכון לאחריות אזרחית

מחושבת ללא הנחה.

4. חשוב לציין שהחל משנת 2013, מופעל מס הכנסה שלישי בכל הארץ. לפיכך, משפחה בת שלושה ילדים שבה מפרנס אחד או שניים בשכר מינימום, תזכה למענק הכנסה שנתי בסך 5760 ₪¹⁷. זוהי התפתחות מבורכת, אך היא תמנע הקלות אחרות ממשפחות שמקבלות אותן היום, אלא אם יעודכנו התבחינים להנחות בהתאם. בו בזמן, בשל קיצוץ קצבאות הילדים שנכנס לתוקף באוגוסט 2013, מאבדת משפחה שבה שלושה ילדים מתחת לגיל 18, 3372 ₪ בשנה¹⁸. יוצא אם כן, שמס ההכנסה השלישי מעלה את הכנסתה של משפחה כזאת רק ב- 2388 ₪ בשנה.

הערה חשובה לקריאה נכונה של המדד:

המדד שגובש איננו בוחן הכנסות אלא מציג הוצאות. זהו ההבדל המהותי ביותר בינו לבין קו העוני. יחד עם זאת, בחישוב ההוצאות נלקחו בחשבון הנחות וסבסוד שמקבלות משפחות בעלות הכנסה משותפת שאיננה עולה על שתי משכורות בשכר המינימום.

*

התחומים שנכללים במדד המוצע על ידינו כומתו לעלות כספית בשתי צורות מדידה: מוחלטת ויחסית, כל תחום על פי אופיו. החישובים היחסיים מבוססים על סקר ההוצאות של הלמ"ס, על-פי עשירונים 3-4, וזאת כשילוב בין השיטה שפותחה בארה"ב (NRC), שמתבססת בחישובים היחסיים על מאיונים שבין 30-35, לבין השיטה שפותחה בקנדה (MBM), ומתבססת על מאיונים 21-40¹⁹. יחד עם זאת, בתחום הבריאות ובתחום החינוך והתרבות לא התבססנו על עשירונים אלה בחישובים היחסיים. וזאת על בסיס ההערות הבאות:

1. חלק מההגדרה של מחיה בכבוד מתייחס ל"נגישות לתנאים המאפשרים פיתוח אופק אישי". משמעות דברים אלה היא מתן סיכוי למוביליות מסוימת באמצעות רכישת מקצוע, ובמיוחד מתן סיכוי לדור הבא לרכוש השכלה ולצאת ממעגל העוני. מאותה סיבה הוספנו למדד מרכיב קטן

¹⁷ חושב על פי סימולטור של רשות המיסים בישראל, שנדלה ביום 31.10.2013 מאתר רשות המיסים:

<http://mahanak.org.il/faq.asp?p=5>

¹⁸ נדלה ביום 31.10.13 מאתר הביטוח הלאומי,

<http://www.btl.gov.il/benefits/children/Pages/%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%95%D7%A8%D7%99%20%D7%94%D7%A7%D7%A6%D7%91%D7%94.aspx>

¹⁹ הצעתם של פרומן וגוטליב מהביטוח הלאומי לצריכה הולמת מבוססת אף היא על שתי שיטות אלה. למרות ששיטתם מבוססת על שתי השיטות, הם בחרו בגישה האמריקאית של מאיונים 30-35. הסבר מפורט לשיטה האמריקאית והשיטה הקנדית יופיע במאמר השלם, שיפורסם בקרוב.

המכון לאחריות אזרחית

של חיסכון, שיאפשר שיפור עתידי בהשכלה.

2. הנתונים שאספנו מקבוצות המיקוד הראו באופן ברור, כי משפחות שנמצאות במצוקה מותרות קודם כל על תחומים אלה, מכיוון שבמישור המידי הם נראים דוחקים פחות מצרכים קיומיים כמזון וקורת גג, ומתשלום חובות שמאיימים על המשפחה. מכאן, שהשוואה לעשירונים הנמוכים על-פי סקר ההוצאות של הלמ"ס, משקפת את מציאות המצוקה ולא את הצורך בפועל:
- "קודם כל זה לשרוד. זה לקום בבוקר ולעבוד ולדעת שאתה יכול לשלם את האוכל שלך ושל הילדים שלך ולדאוג לכל המחסור הפיזי והנפשי. זה לאוכל, זה לבגדים, זה לתיקונים... זה לא מותרות לטפל בשיניים, זה לא מותרות לקנות תרופות זה לא מותרות להיות עם ויטמינים – זה לא מותרות. זה לא מותרות לשלוח את הילדים להצגות, זה מרומם את הרוח שלהם, זה לא מותרות הדברים. לימודים, השכלה – זה קודש קודשים [ובכל זאת אינני יכולה להרשות את זה לעצמי]"²⁰.
 - "אין ללכת לרופא שיניים... רק שיראה אותי, עזרה ראשונה, זה מאתיים שקל"²¹.
 - "שיעורים פרטיים אי אפשר בכלל... ביקשתי מכמה, הזמנתי, 120 שח כולם רוצים. אני לא יכולה, 120 שקל עדיף אני אקנה אוכל לילדים"²².

חישוב המדד: מרכיבים

המדד מחולק למרכיבים שונים ומכמת את הסכום הנדרש למחיה בכבוד בכל אחד מהם. חלוקה זו מאפשרת שימוש במדד גם לאנשים ולארגונים שעשויים לחלוק על חלקים מתוך ההצעה הן בהגדרה והן בתחומים עצמם. נוסף על כך, החלוקה למרכיבים מאפשרת בחינה יחסית (היכן העול על משקי הבית בולט יותר) ורב-שנתית של יוקר המחיה (באילו תחומים חלה התייקרות או הקלה) ויכולה לסייע לדיון הציבורי ולקובעי המדיניות בבואם לטפל בבעיה. חשוב לחזור ולציין כי המדד מציג את הצרכים הבסיסיים בלבד. הוא איננו כולל מותרות, איננו כולל רכב, ואף יוצא מנקודת הנחה של חינוך חינם מגיל שלוש. אם תחליט הממשלה להקפיא החלטה זו, יעלה המדד בצורה משמעותית.

²⁰ דברי משתתפת בקבוצת מיקוד בנווה שרת, עמ' 38

²¹ דברי משתתפת בקבוצת מיקוד באור יהודה, עמוד 34

²² דברי משתתפת בקבוצת מיקוד באור יהודה, עמוד 27

המכון לאחריות אזרחית

נספח א'

מדד מחיה בכבוד למשפחה בת שני מבוגרים ושלושה ילדים, ממוצע ארצי, 2013

מקור	הערות	סכום בש"ח: סה"כ לסעיף	פירוט בש"ח	צורת החישוב	הוצאות לתצרוכת -סעיפים
גוטליב ופרומן, 2011; ארגון לתת	על-פי תחשיב משרד הבריאות, ד"ר ניצן קלוסקי, כפי שמופיע אצל גוטליב ופרומן, 2011 מעודכן למדד המחירים של 2012; ועל פי תחשיב משרד הבריאות, ד"ר זיוה שטל, כפי שהוכן לארגון לתת, מעודכן למדד המחירים של 2012	3132	3132	מוחלט	מזון
		4332			סה"כ דיור והוצאות נלוות
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012	ממוצע ארצי, שכ"ד או משכנתא		2835	יחסי, עשירון 4-3	שכר דיירה/משכנתא
הלמ"ס, עשירונים של כלל משקי הבית, לפני הכנסה חודשית ברוטו, 2011	מותאם לעשירונים אלה, מכיוון ששכר של שני מפרנסים בשכר מינימום מעמיד אותם בעשירון הרביעי.		346	יחסי, עשירון 4-3	מיסים עירוניים (ארגונה)
סקר הוצאות למ"ס 2011 מותאם למחירי 2012, ריהוט וניקיון חשוב על פי חציון לניטרול ערכים קיצוניים	תיקונים ושיפורים בדירה, ריהוט, מוצרי חשמל, כלי מטבח, צורכי ניקיון וכי"ב		433	יחסי, עשירון 4-3	אחזקת הבית
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			184	יחסי, עשירון 4-3	מים
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			534	יחסי, עשירון 4-3	חשמל וגז
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012		626	626	יחסי, עשירון 4-3	הלבשה, הנעלה ומוצרי תינוקות
		635			סה"כ בריאות
קופות החולים הגדולות	ממוצע ביטוח משלים (הנמוך) בקופות החולים		134	מוחלט	ביטוח בריאות
סקר הוצאות למ"ס 2011 מותאם למחירי 2012 וקבוצות מיקוד	ע"פ עשירון 6-5, לנוכח ויתור על ריפוי שניים בעשירונים הנמוכים		267	יחסי, עשירון 6-5	ריפוי שניים
סקר הוצאות למ"ס 2011 מותאם למחירי 2012 וקבוצות מיקוד	ע"פ עשירון 6-5, לנוכח ויתור על הוצ' בריאות שמחוץ לסל בעשירונים הנמוכים		234	יחסי, עשירון 6-5	שירותים והוצאות בריאות שאינם בסל
		1156	1156		סה"כ חינוך
אתר משרד החינוך	תשלומי חובה, תל"ן, שירותים מרצון, תשלומי הזנה, קדם יסודי, חט"ב, חט"ע		583	מוחלט	תשלומי בית ספר
קבוצות מיקוד, מומחים, ממוצע עשירונים 8-4 סקר הוצאות למ"ס 2011 מותאם למחירי 2012			573	יחסי, ממוצע עשירונים 8-4	חינוך – אחר (ספרי לימוד, חוברות לימוד, כלי כתיבה, שיעורי עזר, חוגים וכו')
		1901	1901		סה"כ הוצאות יציאה לעבודה
	בהנחה שמתקיים חינוך חנים מגיל 3; בחישוב זמן יחסי: כל ילד שלישי מהזמן לצהרון, כל ילד שישית מהזמן במעון, לאחר סבסוד		1200	מוחלט	צהרון, מעון
נתוני אגד ודן	3 כרטיסי חופשי חודשי לפי ממוצע 3 הערים הגדולות, לפי שני 2 הורים וילד אחד		701	מוחלט	תחבורה ציבורית
		796			סה"כ תרבות ופנאי
קבוצות מיקוד, מומחים, ממוצע עשירונים 8-4 סקר הוצאות למ"ס 2011 מותאם למחירי 2012	מותאם לעשירונים אלה, בשל ויתור על תרבות וספרים בעשירונים נמוכים יותר (קבוצות מיקוד) ובהנחת צורך ליצירת אפשרויות למוביליות שתוציא את הדור הבא ממעגל העוני.		234	יחסי, עשירון 6-5	עיתונים ספרים, כלי נגינה, מפעני תרבות, וכו.
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			362	יחסי, עשירון 4-3	הבראה, ספורט, תחביבים, נופש וסיוילים
קבוצות מיקוד ומומחים	הערכה		200	מוחלט	אירועים משפחתיים וחברתיים, מתנות, נסיעות מיוחדות מחוץ לעיר
		374	374		סה"כ תקשורת, מחשוב ואינטרנט
נתוני רשות השידור	356 ₪ אגרה שנתית בשנת 2013 חלקי 12 חודשים		30	מוחלט	אגרת רדיו וטלוויזיה
	לפי ממוצע התכניות הזולות ביותר		96	מוחלט	אינטרנט ספק ותשתית
בזק	לפי 300 דקות שיחה בחודש		46	מוחלט	טלפון ביתי
חברות הסלולר	לפי ממוצע התכניות ללא הגבלה		93	מוחלט	חבילות סלולריות
			109	יחסי, עשירון 6-5	מחשב, אינטרנט ומוצריהם
		322			סה"כ הוצאות שונות
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			76	יחסי, עשירון 4-3	סיגריות טבק וצורכי עישון
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			26	יחסי, עשירון 4-3	אגרות, אשורים, שירות משפטי
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			220	יחסי, עשירון 4-3	מוצרים אישיים ומוצרי קוסמטיקה
		443			חיסכון ופנסיה
			200	מוחלט	חיסכון
סקר הוצאות למ"ס 2011, מותאם למחירי 2012			243	יחסי, עשירון 4-3	תשלומים לקרן פנסיה
		13717			סה"כ

המכון לאחריות אזרחית

נספח ב': רשימת המרואיינים

- **פרופ' ג'וני גל**, ראש בית הספר לעבודה סוציאלית ולמדיניות חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים.
- **ד"ר אבישי בניש**, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים, ממגישי העתירה של מחיה בכבוד.
- **ד"ר רוני סטריאר**, בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת חיפה.
- **פרופ' גבי בן נון**, מרצה על בריאות באוניברסיטת בן גוריון ולשעבר סמנכ"ל משרד הבריאות (בשנים 2003-2007).
- **פרופ' עמי וולנסקי**, מומחה לחינוך ומדיניות, המרכז ללימודים אקדמיים.
- **ד"ר האלה אספניולי**, המכללה הערבית לחינוך בחיפה, יו"ר ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי.
- **ד"ר זיוה שטל**, משרד הבריאות, חברה בוועדה הבין משרדית בראשות שר הרווחה בשנים 2007-2008.
- **ד"ר זמירה פורן ציון**, מרצה בתחום החינוך והאומנויות במרכז ללימודים אקדמיים אור יהודה, אמנית, בעבר יועצת אקדמית לשרת החינוך בנושא שינוי תוכנית הלימודים בספרות בשם תנועות "הקשת הדמוקרטית" ו"אחותי".
- **ד"ר דניאל גוטליב**, סמנכ"ל מחקר במוסד לביטוח לאומי.
- **ד"ר מירי אנדבלד**, ראש אגף מחקר כלכלי במוסד לביטוח לאומי.
- **פרופ' שלמה יצחקי**, הסטטיסטיקן הממשלתי הראשי בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- **הרב עידית לב**, מנהלת תחום צדק חברתי בארגון "רבנים למען זכויות אדם".
- **עו"ד טלי ניר**, מנהלת המחלקה לזכויות חברתיות וכלכליות באגודה לזכויות האזרח בישראל (האגודה היתה בין מגישי עתירת הקיום בכבוד).
- **מר רן מלמד**, סמנכ"ל עמותת "ידיד".
- **עו"ד ערן וינטרוב**, מנכ"ל ארגון "לתת".
- **גב' ח'אולה ריחני**, מנכ"לית העמותה להעצמה כלכלית לנשים.